

Hva er en menighet?

Ove Conrad Hanssen

Innledning

Dette er et spørsmål som står sentralt i den teologiske debatt, både i internasjonal og europeisk sammenheng i dag.¹ I teologisk språkbruk kaller en læren om menigheten, eller kirken, ekklesiologi, og i dette foredraget kommer jeg særlig til å skissere tre viktige innfallsvinkler til ekklesiologien:

En klassisk teologisk refleksjon som bygger på et studium av bibeltekster og viktige formuleringer fra kirkens bekjennelsestradisjon, og som danner et normgrunnlag for en aktuell utforming av ekklesiologien.

En kontekstuell refleksjon som tar på alvor at det dreier seg om å være menighet i den historiske og kulturelle situasjon som vi lever og virker i akkurat nu.

Og *en global refleksjon* som også tar på alvor at tyngdepunktene for den kristne kirke nå, mer og mer, befinner seg utenfor den vestlige kulturkrets og som derfor er åpen for å lære av det som skjer i kirker i andre deler av verden.

En klassisk teologisk refleksjon

I mye av den nyere litteraturen er en opptatt av å undersøke og diskutere hva som er de helt grunnleggende kjennetegn på en menighet i bibelsk og reformatorisk forstand. Det spørres etter *the essence of church*, eller *the DNA of church*. Hva er det som er sentrale og viktige verdier i en kristen menighet, og hva er historisk betingede framtredelesformer?

Når det gjelder sentrale *nytestamentlige begreper* er det interessant å se at den norske nytestamentler Nils Alstrup Dahls tese om at begrepet *Guds folk* er helt sentralt for å kunne forstå menighetstenkningen i NT², tas opp i mange sammenhenger. Den kristne menighet er endetidens Gudsfolk som er samlet og grunnlagt av Jesus sier Dahl (277). Og vi kan utfolde dette videre og si at den kristne menighet er endetidens gudsfolk som er kalt sammen for å tilbe Gud, for å bli veiledet og utrustet av Ham ved Hans ord og hans Ånd, og for å bli sendt ut i verden med vitnesbyrde om Jesus Kristus og nestekjærlighetens tjeneste. Det er også interessant å se at begrepet *apostolisk* får en litt ny vektlegging i nyere ekklesiologisk tenkning. Vi forbinder gjerne bekjennelsen til den apostoliske kirke med at kirken bygger på apostlenes lære og grunnvoll (Apg 2,42; Efes 2,20) eller med at vi står i en eller annen form for suksessjon eller kontinuitet med apostlene. Den opprinnelige nytestamentlige mening med begrepet apostolisk, nemlig det at menigheten er sendt til verden (Joh 17,18 og 20,21), at den er kalt til å overskride sine egne

¹ Av interessante nyere studier til ekklesiologien nevner jeg Craig van Gelder, *The Essence of Church. A Community created by the Spirit*, Grand Rapids: Baker Books 2000 og *The Ministry of the Missional Church. A Community led by the Spirit*, Grand Rapids: Baker Books 2007; Avery Cardinal Dulles, *Images of the Church*, New York, etc: Doubleday [2nd expanded edition] 2002; Veli-Marti Kärkkäinen, *An Introduction to Ecclesiology. Ecumenical, Historical & Global Perspectives*, Downers Grove: IVP Academic 2002; Bernhard P. Prusak, *The Church Unfinished. Ecclesiology through the Centuries*, New York /Mahwah: Paulist Press 2004; John Stott, *The Living Church*, Downers Grove:IVP 2007; Gerard Mannion, *Ecclesiology and Postmodernity. Questions for the Church in Our Time*, Collegeville:Liturgical Press 2007; Richard R. Gaillardetz, *Ecclesiology for a Global Church. A People Called and Sent*, Maryknoll, NY: Orbis Books 2008 og Brad Harper & Paul Louis Metzger, *Exploring Ecclesiology. An Evangelical and Ecumenical Introduction*, Grand Rapids: Brazos Press 2009.

² Jf hans doktoravhandling *Das Volk Gottes. Eine Untersuchung zum Kirchengewusstsein des Urchristentums*, Oslo 1941.

grenser, er i dag sentral i ekklesiologien. I Mark 3,14 sies det at Jesus utvalgte 12 av sine disipler 'for at de skulle være sammen med ham, og for at han skulle sende de ut' (min oversettelse).

Dette fokuset på *menighetens sendelse* til verden har ført til en mer dynamisk ekklesiologi i mange sammenhenger, og til et oppgjør med en forståelse av kirken som, primært, en institusjon. Og det er interessant å se at dette også skjer innen romersk-katolsk sammenheng. Ja, ledende katolske teologer kan i dag si at modellen av menigheten som en institusjon kanskje er den som har svakest grunnlag i NT.³ En av svakhetene er at den har ført til en klerikalisme (prestedominans) som har passivert lekfolket og hindret disse i å fungere med sine nådegaver, ikke minst med en kritisk profetisk røst overfor det etablerte lederskap⁴.

Hvordan er så forholdet mellom en slik bibelsk guds folk ekklesiologi med vekt på sendelsen til verden og en mer tradisjonell luthersk ekklesiologi⁵? De sentrale tekstene til reformasjonstidens tenkning finnes i Confessio Augustana (CA) artikkel 7 og 8. Vi kan her bare berøre noen sentrale formuleringer. Under overskriften *Om kirken*, sies det i art 7:

Men kirken er forsamlingen av de hellige, der evangeliet blir lært rent og sakramentene forvaltet rett.

Vi legger her særlig merke til to ting: Kirken, eller menigheten, blir beskrevet som en forsamling, det at de hellige, de som er døpt til Kristus og tror på ham, kommer sammen. For Luther, som understreket det ikke-institusjonelle ved kirken, var begrepet forsamling (Sammlung) viktig. Menighet er, for det første, noe som skjer når mennesker kommer sammen. Og for det andre er det særlig to sentrale kjennetegn (notae ecclesiae) som må være tilstede:

Evangeliet må forkynnes rent og sakramentene forvaltes rett. Av nytestamentlige tekster gjenspeiler, for eksempel, 1 Kor 11,33 og 14,26, og Apg 2,42 og 46 dette samlingsaspektet.

I CA art 8 *Hva er kirken?*, framheves at det i en slik forsamling kan være *onde mennesker og hyklere*. Noen fullkommen menighet finnes ikke, på samme måte som en kristen er samtidig rettferdig og synder, er også en menighet det. Menigheten er imidlertid aldri usynlig, det at mennesker av kjøtt og blod kommer sammen kan alltid sees. Men poenget her er at det er skjult for det menneskelige øye hvem som er sanne og rette tilbedere. Det vet Gud alene, han som kjenner hjertene.

I et kirkehistorisk perspektiv erkjenner vi at reformasjonstidens skrifter ble utformet i en historisk situasjon hvor de europeiske samfunn var kristianisert og hvor majoriteten av befolkningen regelmessig kom sammen til gudstjenester. Den ikke kristne verden var primært den tyrkiske, og ikke minst middelalderens korstog og det tyrkiske rikets ekspansjon hadde gjort relasjonen her ytterst anstrengt⁶. I en helt annen historisk situasjon, både globalt, og innad i de etablerte europeiske samfunn, må viktige sider ved ekklesiologien gjennomtenkes på ny, og ikke minst må, etter min mening, det bibelske sendelses aspekt nå tas mer sentralt inn i forståelsen av hva en menighet er. Andre viktige aspekter ved reformasjonstidens ekklesiologi, så som læren om det allmenne prestedømme og menighetens kall til nestekjærighet og tjeneste overfor verden er ikke mindre aktuelle i dag.

³ Dulles (2002: 34-38).

⁴ "On a biblical basis one may conclude that Christianity is not healthy unless there is room for prophetic protest against abuses of authority. Protest would lose its power if it always had to capitulate in the face of threats of ecclesiastical censure", Dulles (2002:36).

⁵ En kortfattet og instruktiv presentasjon av luthersk ekklesiologi fra reformasjonstiden finnes hos den finske teologen Veli-Marti Kärkkäinen (2002:39-49).

⁶ At det i reformatoren Martin Luthers skrifter også finnes mange ansatser til å tenke misjon er imidlertid overbevisende dokumentert i Ingmar Øberg, *Luther and world mission: a historical and systematic study with special reference to Luthers Bible exposition*, St Louis, Mo.: Concordia Publishing House 2007.

Kontekstuell refleksjon

I nesten alle kirkesamfunn finner vi da også i vår tid en ny, og til dels radikal, refleksjon over hva det innebærer å være kristen menighet nettopp i vår tid, i vår historiske kontekst. Dette henger ikke minst sammen med de store kulturelle og sosiale omskiftninger som er skjedd i de vestlige samfunn. Flere av de europeiske folkekirker har mistet et stort antall medlemmer, mens andre opplever et økende sprik mellom det antall personer som oppbeholder et formelt medlemskap og de som regelmessig tar del i menighetenes gudstjenesteliv. Undersøkelser viser her at personer som, selv om de er døpte medlemmer av en kirke, ikke regelmessig tar del i et kristent fellesskap lett vil utvikle en privatreligiøsitet som på sentrale områder ofte fjerner seg fra klassisk kristen tro.

Nå er vel DnK et av de europeiske kirkesamfunn som ifølge våre statistikker opplever et av de største sprik på dette område (ca 80% nominelle medlemmer, ca 2% ukentlige gudstjenestebesøk). Hvordan skal vi tenke om det å være kirke i en slik kontekst? På den ene side er menigheten, ifølge luthersk tankegang, de mennesker som faktisk kommer sammen om ord og sakrament. På den annen side har vi en majoritet av døpte mennesker som sjelden eller aldri tar del i et gudstjenestefellesskap. Skal disse defineres, sammen med slike som ikke er døpt, som en misjonsmark? Professor Harald Hegstad har i en artikkel⁷ forsøkt å gi et svar på dette som jeg selv mener har mye for seg. Overfor denne gruppen av folkekirkens medlemmer må det skje to ting sier han.

Det dreier seg, for det første, om å *bekreftede deres* tilhørighet til menigheten, bekrefte det mål av tro og den kristne kunnskap som måtte finnes hos dem. Men på den annen side må disse også *utfordres til en dypere forståelse* av hva det innebærer å være en kristen. At det dreier seg om etterfølgelse av Kristus og et kall til å ta del i fellesskapet i Guds folk, i Guds familie og i Kristi legeme. En luthersk kirke kan, etter min mening, aldri slå seg til ro med at flertallet av dens døpte medlemmer lever et liv uavhengig av den livsstrøm som formidles gjennom Ordet og sakramentene inn i menigheten som Kristi legeme. Menighetens sendelse med evangeliet må derfor også ha disse, så vel som de udøpte, som målgruppe.

Men hva kommer det så av at så mange døpte ikke finner det aktuelt å ta del i et regelmessig gudstjenesteliv? Det kan være mange svar på det. Kan et av svarene være at vi har forvekslet det å være menighet i bibelsk og reformatorisk forstand med visse kulturelt og historisk betingede framtredelesformer og ordninger? Ikke minst kan dette være et av svarene på at så mange unge, selv om de bekjenner troen på Jesus og ønsker å følge ham, ikke finner det tiltrekkende å delta i tradisjonelt gudstjeneste og menighetsliv? Vi eldre og etablerte kristne skylder gjerne på de unge, men kan det være at skylden ligger mer på vår side? Over hele den vestlige verden er det i dag unge mennesker som forlater de etablerte kirkene. Og mange av dem vil si at de gjør det for evangeliets skyld; for å grunnlegge kulturelt relevante menighetstyper som kan være redskaper for å nå de nye generasjoner⁸. Det er i rammen av dette perspektivet at de spørsmål vi stiller på denne konferansen hører hjemme. Også i norsk sammenheng er det nå, etter min mening, på høy tid at vi tar på alvor spørsmålet om kulturell kontekstualisering⁹.

⁷ "Misjonerende folkekirke. Selvmotsigelse eller mulighet", *Norsk tidsskrift for misjon* 58, 2004, 213-224.

⁸ Michael Frost, *Exiles. Living Missionally in a Post-Christian Culture*, Peabody MS: Hendrickson 2006; Eddie Gibbs and Ryan Bolger, *Emerging Churches. Creating Christian Community in Postmodern Cultures*, London: SPCK 2006 og Ove Conrad Hanssen, "Kirke i en ny tid. utfordringer fra 'emerging churches' og 'fresh expressions of church'", *Halvårsskrift for praktisk teologi* 24, 2/2007, 3-13

⁹ Jf det interessante utsagnet av den britiske religionssosiologen Linda Woodhead, "When churches – or any other religious bodies – offend widespread cultural values they are unlikely to survive other than as very small, socially segregated sect-like organisations. There are dangers in becoming to culturally deviant, just as there are dangers in

Og som lutherske kristne er vi den heldige situasjon at vår tradisjon rommer en klar åpenhet for kontekstualisering av ekklesiologien. Et grunnleggende prinsipp i den reformatoriske teologi var nettopp dette: *ecclesia reformata secundum verba Dei semper reformanda* (den menighet som en gang er blitt reformert må stadig (alltid) reformeres ut fra Guds ord). Reformasjonen på 1500 talet var ikke en reformasjon en gang for alle, men begynnelsen på en prosess av kirkelig selvkritikk ut fra grunnleggende verdier og prinsipper i Guds ord. Det betyr at vi stadig må stille kritiske spørsmål til oss selv: Er vi som menighet det vi er kalt til å være, eller: gjør vi som menighet det vi er kalt til å gjøre?

Nemlig:

Et Guds folk som kommer sammen for å tilbe, takke og lovprise ham, og som lar oss utruste og sende til verden rundt oss med vitnesbyrdet om Kristus og kjærlighetens gjerninger?

Ja, men kan vi ikke miste vår lutherske identitet dersom vi forandrer for mye på våre ordninger og tradisjoner, innvender noen.

Her får vi også hjelp i CA 8:

Om til sann enhet i kirken er det nok å være enig om evangeliets lære og om forvaltningen av sakramentene. Men det er ikke nødvendig at det alle steder er ensartede menneskelige overleveringer eller skikker eller seremonier som er fastsatt av mennesker.

Om vi skal vurdere om en menighet er genuint luthersk skal vi altså ikke primært se på ordninger og liturgier, men lytte til det som forkynnes og undervises, og spørre etter hvordan sakramentene forvaltes.

Ser vi på kirkesituasjonen i Europa i dag er det særlig i de store evangeliske kirkene i England (CofE) og Tyskland (EKD) at det skjer mest nytenkning omkring menighetsbegrepet¹⁰. Lengst er denne nytenkningen kommet i CofE hvor det nå vokser frem en hel mengde nye og utradisjonelle menigheter¹¹. Og dette er ikke bare aller nådigst tillatt, men ses som helt nødvendig av toppledelsen i CofE for å nå befolkningsgrupper og subkulturer som de tradisjonelle menighetene ikke når. Men en er også nøye med å tenke igjennom kriteriene for hva som kan anerkjennes som en kristen menighet¹². En ser gjerne etter tre bevegelser: en bevegelse oppad i *tilbedelse og lovprisning* av Gud, en bevegelse innad i *et kjærlighetens felleskap* og en bevegelse utad i *misjon og diakoni*. Dessuten må dåp og nattverd høre med, og fordi den anglikanske kirke er en episkopal kirke, må en slik menighet ha et forhold til en biskop. Men det arbeides ikke bare med å etablere nye typer av menigheter. Like viktig er det å bevisstgjøre de etablerte

becoming culturally mainstream. Religious organisations seem to flourish when they are able to retain integrity by retaining commitment to some of their historic core values and presenting them in a way which goes beyond, and adds something critical, to the wider value consensus”, “From Christendom to Christianity: beyond secularisation theory” i Martin Reppenhausen og Michael Herbst (Hg.), *Kirche in der Postmoderne*, (Beiträge zu Evangelisation und Gemeindeentwicklung, Band 6) Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag 2008, 87-111, 110.

¹⁰ Men også i dansk kontekst finner vi mye interessant tenkning, jf Viggo Mortensen, “Det moderne Areopagos” in *Misjon og Kultur. Festskrift til Jan-Martin Berentsen*, Stavanger: Misjonshøgskolens forlag 2006, 55-73 og Hans Raun Iversen, “How can a Folk Church be Missional Church” in Tormod Engelsen et. al., *Mission to the World. Communicating the Gospel in the 21st Century*, Carlisle and Waynesboro: Paternoster Press and Regnum, 2008, 51-66.

¹¹ Jf rapporten *Mission-shaped church. Church planting and fresh expressions of church in a changing context*, London: Church House Publishing 2004; David Male, *Church Unplugged. Remodelling Church without losing your soul*, Milton Keynes: Authentic 2008 og Ove Conrad Hanssen, “Fra vedlikehold til misjon. Noen perspektiver på menighetsfornyelse og menighetsutvikling i England”, *Halvårsskrift for praktisk teologi* 21, 2/2004, 26-35.

¹² For eksempel George Lings, “Unravelling the DNA of Church.: How can we know that what is emerging is ‘Church’?”, *International Journal for the Study of the Christian Church* 6, 1/2006, 104-116 og Ian Mobsby, *Emerging and Fresh Expressions of Church. How are they Authentically Church and Anglican?*, London: Moot Community Publishing 2007

menighetene på at misjon og sendelse til nærmiljøet hører med som en viktig utfordring også for disse.

Også i de tyske folkekirkene, både lutherske og reformerte, er den samme nytenkning på gang¹³. Her utvikles nå ulike menighetstyper som *personalmenigheter* og *profilmenigheter*, samtidig som tradisjonelle menigheter bevisstgjøres på sitt evangeliseringsansvar.

Det er spennende å se at dette arbeidet med å *nyforestille seg hva det innebærer å være menighet i vår tid* (biskop Richard av London) bærer gode frukter både i England og Tyskland. I London bispedømme kan en tale om en vekst i gudstjenestebesøk de siste tiårene på kanskje 30-40%. Og også i Tyskland finnes det nå et økende antall menigheter som *vokser mot trenden*¹⁴.

En global refleksjon

Om noen skulle være i tvil om riktigheten av mitt innledende utsagn om at tyngdepunktene for kristenheten nå mer og mer befinner seg uten for den vestlige kultursfære, anbefaler jeg å lese bøkene til den amerikanske historiker Philip Jenkins¹⁵. Han sier at dersom vi skal se for oss en typisk kristen i vår tid må vi tenke på en kvinne i en landsby i Nigeria, eller i et slumstrøk i Brasil (2002:2). Og om vi skulle projisere de nåværende utviklingstendenser fram mot 2050 kan vi anslå at bare en femtedel, altså 20%, av verdens 3 milliarder kristne da vil være 'non-Hispanic Whites'. På den tiden vil det kanskje vekke den samme 'milde forbauselse' når noen nevner en 'hvit kristen' som omtalen av en 'svensk buddhist' skaper i dag, hevder Jenkins. For den som synes dette virker veldig overdrevet kan jeg nevne at allerede på en vanlig søndag i 2009 samles det flere anglikanske kristne til gudstjeneste i det ene afrikanske landet Nigeria, enn i UK, USA, Canada og Australia til sammen. For den lutherske verden gjelder det at en vanlig søndagsgudstjeneste i den lutherske Mekane Yesus kirken i Etiopia samler mer en ti ganger så mange som alle de nordiske folkekirkene til sammen.

Spørsmålet etter hva vi kan lære av kirkene i sør bør kanskje nå settes på dagsorden på en helt ny måte når vi i vår kontekst spør etter hva det er å være menighet?¹⁶

Avsluttende refleksjoner

Vi begynte med å stille spørsmålet Hva er en menighet? Og vi valgte særlig å vektlegge en av de sentrale bibelske betegnelser på menigheten, nemlig Guds folk, i vårt svar.

En kristen menighet er endetidens Messianske Guds folk som er kalt sammen ved forkynnelsen av Jesu Kristi død og oppstandelse. Kalt sammen for å takke, tilbe og lovprise Gud, for å bli veiledet og utrustet ved Hans Ord og Hans Ånd og for å bli sendt ut i verden med vitnesbyrdet om Jesus og kjærlighetens gode gjerninger.

¹³ Matthias Bartels og Martin Reppenhagen (Hg.), *Gemeindeplanung – ein Modell für die Kirche der Zukunft?* (Beiträge zu Evangelisation und Gemeindeentwicklung, Band 4) Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag 2006; Böhlemann, Peter, *Wie die Kirche wachsen kann und was sie davon abhält*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2006 og Martin Reppenhagen og Michael Herbst (Hg.), *Kirche in der Postmoderne*, (Beiträge zu Evangelisation und Gemeindeentwicklung, Band 6) Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag 2008.

¹⁴ Wilfried Härle, Jörg Augenstein, Sibylle Rolf, Anja Siebert, *Wachsen gegen den Trend. Analysen von Gemeinden mit denen es aufwärts geht*, Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt 2008.

¹⁵ *The Next Christendom. The Coming of Global Christianity*, Oxford: Oxford University Press 2002 og *The New Faces of Christianity. Believing the Bible in the Global South*, Oxford: Oxford University Press 2006.

¹⁶ I tillegg til bøkene til Jenkins, se for eksempel Tormod Engelsviken, "Framtidens kirke er misjonar. Kan vi lære noe av kirkene i sør?" i *Kirkens framtid – framtidens kirke*, Thor Hesselberg (red.), Oslo: Luther 2006, 42-54.

Denne menigheten kan organiseres eller struktureres på mange ulike måter. Det er ikke mulig å finne en form, verken i NT, på reformasjonstiden, eller i noen annen historisk periode som kan gjøres gjeldende for alle menigheter til alle tider. Men det som er sikkert er at en form eller en struktur, det må en menighet eller et kirkesamfunn alltid ha.

‘A Bride without a Skeleton would be a mess’, sa den kjente engelske presten David Watson med henblikk på bildet av menigheten som Kristi brud.

Således kan vi godt si at spørsmålet om menighetsordninger, i teologisk forstand, er et adiaforon. Men det er ikke det samme som at ordningsspørsmålet er likegyldig. Strukturer og ordninger må være slik at de støtter opp om og fremmer, og ikke hindrer, det som er en kristen menighets kall og oppdrag i verden¹⁷. Jf følgende uttalelse fra DnK bispemøte i 2005:

Bispemøtet vil oppmuntre til at spørsmål knyttet til en fremtidig menighetsstruktur i Den norske kirke blir gjenstand for en bred erfaringsbasert drøfting i årene som kommer. Kirken må til enhver tid foreta en kritisk prøving av sine nedarvede ordninger og organisasjonsformer¹⁸.

Det er en voksende erkjennelse i de fleste europeiske folkekirker i dag at en ikke lenger kan holde fast på ordningen *med bare* geografisk bundne og likt organiserte menigheter. For min egen del er jeg helt overbevist om at dersom disse kirker skal ha noen framtid så må de nettopp framtre med flere ulike menighetstyper.

Ove Conrad Hanssen, Stavanger 31 august 2009

¹⁷ På 1960 tallet foregikk det en meget interessant og viktig debatt i internasjonale kirkelige fora som *Kirkenes Verdensråd* og det *Lutherske Verdensforbund* om tjenlige strukturer for menighetene. I den norske boken *Utfordringen fra Uppsala*, redigert av Enok Ådnøy, Oslo 1969, heter det s 128, [Det trenges): *En stadig omprøving av strukturene i kirkelivet på alle trinn, f.eks. lokalmenighet, samfunnens synoder, konferanser og kontorer, kirkeråd og nasjonalt, regionalt og på verdens plan. Alle disse må spørre, ikke om de har de rette strukturer for misjon, men: ”Er vi helt ut strukturert for misjon?”*. (Selve teksten er noe språklig ujevn). Se mer til denne debatten i Ove Conrad Hanssen, “Kirkens framtid – framtidens kirke”, i *Kirkens framtid – framtidens kirke*, Thor Hesselberg (red.), Oslo 2006, 10-11.

¹⁸ ”Forsøk med alternative menighetsdannelser”, Bispemøtet sak 01/05, februar 2005.